

Çağının Önünde Koşan Bir Aydın: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu

Mehmet GÜNGÖR

Özet – Bu çalışmanın amacı İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim ve toplumsal yapıya ilişkin bakış açısını incelemektir. Baltacıoğlu gerek bilimsel/düşünsel fikirleri gerekse uzun yaşamı boyunca kendi tanık olduğu toplumsal değışmeler hakkındaki görüşleri açısından dikkat çekici bir isimdir. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e, Cumhuriyet'ten ölümüne kadar süren tarihsel birikimini toplumsal değışim ve eğitim hakkındaki görüşlerini ve bilgilerini günümüze aktarmıştır. Eğitim ve toplumsal yapı üzerine 1900'lerde geliştirdiği yaklaşım ve teoriler bu gün bile Türk eğitim sistemi, sorunları ve tarihine ışık tutmaktadır.

Anahtar kelimeler: Baltacıoğlu, eğitim, toplumsal yapı.

Abstract – *An Intellectual Running Ahead His Age: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu* – The aim of this study is to analyze the point of view İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu on education & social structure. Baltacıoğlu is a striking name not only because of his intellectual & scientific opinions but also because of his view of social change which he himself witnessed during his long life (1886-1978). From constitutional monarchy days to the foundation of Turkish Republic and up to his death, his historical accumulation provides us with valuable information about the change in society & education. Today, his precious opinions which he built up in 1900s on education & social structure have an important impact on Turkish education system & history.

Key words: Baltacıoğlu, education, social structure.

Giriş

Sosyal bilimler ya da “pozitif” bilimlerle uğraşmış, üretmiş bir bilim insanı üzerine yazı yazmak için, söz konusu bilim insanının kitapları incelenir; etkilendiği ekoller, düşüncesinin evrimi, temel olarak ortaya attığı iddialar, bilim dünyasına getirdiği katkılar anlatılır, yaşadığı dönem ve çevre ile yapılan bilimsel üretimi arasında bağlar kurulur ve eğer iyi bir inceleme yapılırsa görel olarak altından kalkılabilir bu tür çalışmaların... Ancak İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu için durum biraz farklıdır. Yazınsal üretimi yanında, uzun yaşamına bakınca (1886-1978) Türkiye'nin siyasal ve toplumsal tarihi ile iç içe geçtiği, Türkiye'nin geçirdiği çeşitli süreçlerin onun görüşlerini de yakından etkilediği ve belirlediği görülür. Özellikle bu çalışmada Baltacıoğlu'nun yaşam öyküsü içerisinde ülkemizin eğitim ve kültür yaşamına ilişkin olarak geçirdiği değışim ve dönüşüme dikkat çekilmeye çalışılacaktır. Baltacıoğlu'nun uzun yaşamı

Mehmet Güngör, Öğrt. Gör., Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Haziran 2008, ss. 54-64.

Mersin University Journal of the Faculty of Education, Vol. 4, Issue 1, June 2008, pp. 54-64.

içerisinde gerek yazınsal literatüre katkıları gerekse de teorinin yanında uygulamanın önemini vurgulaması bağlamında ülkemizde hak ettiği değeri görememiş aydınlarımızdandır. Aslında eğitim sisteminin sorunları, toplumsal sorunlara bakış açısı ve almış olduğu yönetsel görevlerle birlikte bir ülkenin geleceğinin biçimlenmesine önemli katkılar sunmuştur. Baltacıoğlu, halkın içerisinde gelip Batı tipi eğitim kurumlarından eğitimi tamamlayan ve hızla yükselen II. Meşrutiyet döneminin tipik örneklerindedir. Osmanlıyı Cumhuriyet'e, II. Meşrutiyet'i Kemalizme bağlayan önemli bağlantılardan birisidir.

Baltacıoğlu, bir Osmanlı I. Meşrutiyet dönemi çocuğu olarak İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Kendisi iktidarın üst kademelerinde yer alan bir aileye mensup değildir. Buna karşın II. Abdülhamit dönemimde hızla çoğalan Batı tipi okullarda öğrenim görmüş ve bunun avantajlarını kullanabilmiştir. O, halkın içinden gelip Batı tipi eğitim kurumlarından geçerek hızla yükselen II. Meşrutiyet döneminin tipik örneklerindedir. Yaşamı onu Osmanlıyı Cumhuriyet'e II. Meşrutiyet'i Kemalizm'e bağlayan bir sürecin hem tanığı hem de sorgulayıcısı yapmıştır.

Düşüncelerini belirleyen üç önemli isimi şöyle sıralayabiliriz: J. J. Rousseau, E. Durkheim ve H. Bergson. Türkiye'de ise, kendisini en çok Sosyolojinin Türkiye'deki en önemli öncüsü Ziya Gökalp etkilemiştir. Türk sosyolojisinde Durkheim ekolünün Gökalp'ten sonra gelen önemli temsilcilerinden birisidir. Ülkesinin sorunlarına duyarlılığını vurgulamış, bilimsel bakış açısı geliştirmiş bu düşüncelerini biçimlendiren düşünürlere hayran olduğunu her fırsatta belirtmiştir. Ayrıca Türk gençlerinin örnek alacağı kişilikler olarak da Atatürk ve İnönü'yü işaret etmiştir. Bu nedenle, çalışmada Baltacıoğlu'nun eğitim ve toplumsal yaşama ilişkin değerlendirmeleri yaşam öyküsü içerisinde ele alınacaktır.

Baltacıoğlu'na Göre Eğitim ve Toplum

1908 yılında Darülfünun Tabiiye bölümünü bitirdikten sonra, 1910 yılında Eğitim Bakanlığı tarafından pedagoji ve elişleri konularında incelemelerde bulunmak üzere öncelikli olarak Fransa olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde (İngiltere, Belçika ve Almanya) bulunur. Yurda döndükten sonra öğretmen ve yönetici olarak bürokrasinin çeşitli kademelerinde görev almıştır. Daha sonra Darülfünun'a geçer (Kaçmazoğlu, 2001, s. 202).

Baltacıoğlu'nun dünya görüşünün, olaylara bakış açısının ve olayları değerlendirme biçiminin üniversiteden mezun olduğu 1908 yılından itibaren, II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte oluşmaya, şekillenmeye başladığı görülür. Eğitim alanında bir Osmanlı bürokratu olmuş ancak Osmanlıcı olmamıştır (Kaçmazoğlu, 2001, s. 200). Fransa'da bulunduğu yıllarda teoriden çok uygulamaya ağırlık veren İngiliz eğitim sistemi ilgisini daha çok çekmiştir. Bununla birlikte Türkiye'deki değişim ve dönüşümlerden

etkilenmiş olsa da, onun ana eksenini II. Meşrutiyet yıllarında biçim almış ve ölümüne kadar sürmüştür.

O yıllarda Osmanlı aydınları arasında yeni yeni gelişen milliyetçiliğe eğilim duyar: Aslında bu eğilimin oluşmasında babası önemli bir etkiye sahiptir. Avrupa'ya giderken babasının söylediği şu sözler milliyetçi duygularının temelini de oluşturmuştur: “Avrupa'ya gidiyorsun, biliyorum şapkada giyeceksin. Olabilir. İman başlıkta değil, gönüldedir. Günahların içinde bir günah vardır, eğer onu işlersen babalık hakkımı helal etmem. Türklüğünü unutma!” (Baltacıoğlu, 1939, s. 18).

Baltacıoğlu her şeyden önce bir eğitimci olup bu yönüyle de Türk eğitim sistemine önemli katkılar yapmıştır. Eğitim sisteminin oluşması, 1912'ler ile 1966'lara kadar süren bir süreci kapsar ve bu sistem onun otuz aşkın pedagojik eseri arasından daha sonra ayrıntılandırılacak olan beş eserinde belirginleşmiştir. Bu eserlerde onun düşünce dünyasındaki belirli aşamaları ve ana temayı bulmak olasıdır (Tozlu, 1989, s. 6).

Mesleğinin ilk yıllarında Osmanlı eğitim politikasını belirleyen kozmopolit Osmanlı ve bireyci anlayışın karşısındadır. Toplumcu ve yerinde öğretimden yana olmuş, ezbere dayalı bir eğitim anlayışının yerine uygulamaya ve uygulamalı öğrenime dönük bir anlayışı benimsemiştir. II. Meşrutiyet yıllarından 1950'lere kadar pratik ve teorik eğitim konuları ile uğraşmış olup, verdiği dersler ve yazdığı kitaplar ağırlıklı olarak eğitim konularını içermektedir.

Eğitim ile ilgili görüşlerini belirtmek gerekirse; çağımızda ortaya çıkan “Eğitim Reformu” hareketinin, ülkemizdeki en önemli temsilcisidir. Görüşlerinin derinliği ve kapsamı çağının önünde koştuğunun en önemli kanıtıdır. 1900'ler ile 1945'ler arasında her ülkede baş gösteren reformcu hareketler, kendi içerisinde çeşitli akımların gelişmesine öncülük etmiştir. Çeşitli reform modelleri geliştirilmiş ve uygulama girişimleri başlamıştır. Bütün bu girişimler günümüzdeki eğitim reformu çalışmalarının fikri temellerini hazırlamıştır. Bu akımların ortak konularını ifade etmek istersek; “Geleneksel eğitimi köklü bir değişimden geçirmek, çağa uygun yeni eğitim modelleri yaratmak; dolayısıyla ‘yeni adamlar’ yaratmak/yetiştirmek” olarak ifade edilebilir (Aytaç, 1978, s. 6). Bu amaçla, eğitim sistemi ve okullar eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

Bu akımlarda daha önceleri ferdiyetçi/bireyci özellikler görülürken, iki dünya savaşı arasında, sosyal yöne ağırlık verilmiş ve bu nedenle de daha sağlıklı bir senteze ulaşılmıştır.

Baltacıoğlu'nu sadece eğitimci olarak algılamak ya da tüm mesaisini eğitim konularında harcadığını söylemek yanıltıcı olur. O, çok yönlü bilim, düşün ve eylem insanıdır. Türkiye'nin temel sorunları karşısında fikir üretebilen bir sosyolog, düşünür, edebiyatçı, sanatçı, hatta bir duvar ustası, marangoz, bahçıvandır. Hikâye, oyun, roman, piyes yazıp, oyun sahnelemiştir. Kısacası Kaçmazoğlu'nun ifadesi ile o, bir halk adamıdır (2001, s. 202).

II. Meşrutiyet yıllarında siyasetin içerisinde tam anlamıyla var olmamış ancak milliyetçilik, toplumculuk ve halkçılık yaklaşımlarına olan ilgisi nedeniyle İttihatçılara yakın olarak durmuştur. Baltacıoğlu'nun kendisini tamamen eğitim ile meşgul ettiği yıllar II. Meşrutiyet yıllarıdır ve 1933'lü yıllara kadar Üniversitedeki görevinin yanı sıra eğitimin çeşitli alanlarında teorik ve uygulamalı faaliyetlerini sürdürmüştür. Dekanlık ve rektörlük görevleri sırasında özellikle sosyoloji ve eğitim sosyolojisi dersleri vermiştir. 1925 yılında Cumhuriyet tarihimizin ilk üniversite tasfiyesine karşı çıkar ve 1933 yılında “kadro dışı” kalır.

Yukarıdaki Baltacıoğlu'nun yaşamı ile ilgili olarak ortaya konulanların ortak noktası, başlangıçta “ferdiyeci” bir nitelik taşıırken, geliştirdiği “içtimai mektep” anlayışı ile sosyal bir birleşime varmıştır. Somut olarak bu birleşimi 1912-1964 yılları arasında yayınlamış olduğu eserlerinde görmektediriz. Ancak bu eserlerden bazıları vardır ki, her birisi onun fikir dünyasındaki gelişmenin yapı taşlarıdır. Bu eserleri Baltacıoğlu'nun yaşama bakışını ve yaşam felsefesini, eğitim anlayışını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Belli başlılarını sıralamak doğru olacaktır:

- *Tâlim ve Terbiyede İnkılâp*. (1927),
- *İçtimai Mektep*. (1942),
- *Toplu Tedris*. İstanbul, (1938),
- *Rüyamdaki Okullar*. (İstanbul, 1944),
- *Pedagojide İhtilâl*. (İstanbul, 1964),
- Hayatım. *Yeni Adam*, 142 (17 Eylül 1938),
- Hayatım. *Yeni Adam*, 360 (20 Kasım 1941).

Bu temel eserler Baltacıoğlu'nun eğitime getirmek istediği yeniliklerin, daha eserlerinin başlığına bakılarak anlaşılabilir kadar “inkılâp”tan “ihtilâl”e doğru bir gelişim gösterdiğinin kanıtıdır. Aytaç (1978, s. 6-7), buradaki “ihtilâl” kavramıyla günümüz ideolojilerindeki fanatik ve güdümlü bir içeriğin olmadığını sadece bilimsel verilere dayalı köklü değişimlerin kastedildiğini belirtmektedir.

Baltacıoğlu'nun bu eserlerinin içeriğini kısa da olsa değerlendirmek toplumsal dönemi ve eğitimin gereksinimlerinin gerekçelendirilmesi bağlamında anlamlı olacaktır.

Talim ve Terbiyede İnkılâp (1927)

Bu eser, yeni bir sistem getirmek isteyen Baltacıoğlu'nun yapmak istediğinin ne olduğunu, amacını belirtmekte, aynı zamanda mevcut eğitim sistemini de eleştirmektedir. Nedir bu eğitim anlayışı? O'nun ifadesi ile, “...okul sıralarında oturtan, bilgi ezberleten, sınava hazırlayan, memurluğa imrendiren pedagoji” (Baltacıoğlu, 1964, s. 6).

Oysa ki Baltacıoğlu'nun amacı, yaratıcı “Yeni Adam”ları yetiştirecek yeni bir eğitim sistemi oluşturmaktır. Bu nedenle *Talim ve Terbiyede İnkılâp* adlı eserinde, geleneksel eğitim ve öğretim amaçlarını, araçlarını, öğretmen anlayışını şiddetli bir biçimde eleştirmekte ve bu zihniyetin yıkılmasını istemektedir. Yine “Pedagojide İhtilâl” adlı eserinde “Benim pedagoji üzerine yazdığım ilk eser, *Talim Terbiyede İnkılâp*’tır...(1964, s. 78) Bu kitap her şeyden önce zamanın iskolaistik, intellektüel talim terbiye anlayışına karşı ayaklanan bir eserdir. Onun ilk amacı eski mahalle mektebini yıkmaktı. Bu işi başarmıştır”. Baltacıoğlu'nun pedagoji ile ilgili ilk eserim diye nitelediği *Talim Terbiyede İnkılâp* insan yetiştirme düzeni ile ilgili eğitim sisteminin eleştirel bir yaklaşımla ele alındığı ve çözüm önerilerinin yer aldığı çağının ve alanının hala baş yapıtı olarak değerlendirilebilir.

İçtimai Mektep. İstanbul (1942)

Baltacıoğlu'nun ifadesi ile bu onun “ana eser”idir ve eserini şöyle tanımlar, “pedagojik inançlarımın kitabı odur” (1942, s. 1). Birinci eserinde yıktığını belirttiği anlayışın yerine yeni bir anlayış koymak ister. Geliştirdiği şahsiyet pedagojisi ve üretim pedagojisine dayalı bir “içtimai mektep” modeli kurar. Bu iki pedagoji anlayışı ile eğitimi bir teori olarak değil bir olgu olarak ele alır. Bu olguyu da psikolojik ve sosyolojik verilere dayandırarak temellendirir. Dolayısıyla eğitimin sosyal boyutuna dikkat çeker. Buna göre eğitim, sosyal gerçekliğe bağlı, sosyal bir zorunluluktur. Sosyal gerçeklik, kendi bünyesinde hem birlik hem de bir farklılaşma gösterdiği için, eğitim de kendi içinde iki noktada değerlendirilir: “Biri, cemiyetlerin fertleri arasında elzem olan benzerliği temin eden umumî terbiye, diğeri aynı fertler arasında ayrışığı vücuda getiren hususî yahut meslekî terbiye” (1942, s. 18). Anlaşılacağı üzere, eğitimin amacı “bireyi toplumsallaştırmaktır”, yani “ona toplumsal bir kişilik kazandırmaktır”. Baltacıoğlu, eğitimin dışında kalacak her hareketin, toplumsal gerçeklik tarafından olumsuz bir tepki doğuracağını vurgular. Çünkü böyle bir durumda toplumsal kişiliğe sahip insanlar değil, köksüz insanlar yetiştirileceğine özellikle inanmaktadır.

Baltacıoğlu'nun eğitim olgusunu *İçtimai Mektep* adlı eserinde beş ana ilke ile temellendirdiğini görüyoruz:

Kişilik ilkesi: Baltacıoğlu'na göre, eğitimin amacının gerçek kişiler yaratmaktır. Eğitimle bireyin sadece alan bilgisine sahip olmasının yanında konu ile ilgili kişiliği de kazanması gerektiğini belirtir. Örneğin eğitim insana sanatın bilgisini vermekle kalmamalı aynı zamanda bireyde san'atkar kişiliği de geliştirmelidir. Yani toplumsal yaşamla ilgili bilgilerin yanı sıra toplumsal kişilik de kazandırmalıdır.

Ortam ilkesi: En gerçek kişiler Baltacıoğlu'na göre ancak gerçek ortamlarda oluşur. İster âlim, ister bahçıvan olsun, bunlar ancak gerçek ortamları içerisinde âlim ve bahçıvan kişiliği kazanırlar. Sonuç olarak okullar öğrencilere kişilik kazandıracak ortamlar hazırlamalıdır.

Çalışma ilkesi: Bu ilkenin özelliği diğer iki ilkeyi tamamlıyor olmasından gelmektedir. Buna göre, gerçek kişiler, ancak gerçek ortamlar içerisinde ve gerçek çalışmalarla oluşur. Buna göre okullar, gerçek yaşamın dışında “suni çalışmalar”ın değil, gerçek yaşamdaki “gerçek çalışmalar”ın yeri olmalıdır.

Verim ilkesi: Baltacıoğlu şöyle ifade eder: “Çalışma, verimlilik ilkesinin temel koşuludur. Gerçek bir çalışmanın şartı gerçek bir eser, bir randıman elde etmektir. Gerçek randımandan kastedilen, eserin sosyal değer taşımasıdır. Terbiyenin mevzuu olan insan, gerçek bir hayat çerçevesinde bir çalışma yapacak, fakat mutlaka bir eser verecektir” (1942, s. 35).

Başlatma ilkesi: Bu ilke *İçtimai Mektep*’in ilk baskısında bir bütün olarak değil dağınık bir biçimde yer almaktadır. İlk defa, *Toplu Tedris* (1938) adlı eserde ana ilke olarak belirlenir. *İçtimai Mektep*’in ikinci baskısında ayrıntılı olarak açıklanır. Bu ilke, “kısa zamanı ve dar mekânı içerisinde, çocuğu toplumun gerçek yaşamına hazırlamak, yani ona gerçek kişilik kazandırmak için yapılması gerekli ve mümkün olanların nelerden ibaret olmasını belirleyen ilkedir” (Baltacıoğlu, 1938, s. 29).

Baltacıoğlu bunu şu şekilde açıklar: “çocuklara okul çevresinde yaptırılması mümkün olan hayat tecrübelerinin yekûnu ‘başlatma’ dediğimiz fiili teşkil eder” Fakat bunun da her şey olmadığını belirterek şöyle devam eder: “Terbiye bir başlatmadır. Terbiyenin vazifesi hayata hazırlamaktır, yoksa bütün hayatı yaşatmak değildir. Öyleyse pedagoji şu soruya cevap vermek zorundadır: Hangi tecrübeler, hangi şartlardır ki, terbiyenin ‘başlatma’ fiilini teşkil eder? Bu başlatma fiili adına okul içinde kurulması zaruri olan ortam, istenecek çalışma, alınacak verim neden ibaret olacaktır? İşte mesele budur” (1942, s. 40).

Bunun uygulanış şekli konusunda ise şu genel açıklamayı yapar: “...başlatma fiilini bazı ana faaliyetler üzerine yapmak, gerisini hayata, tecrübeye, şahsi başarıya bırakmak...” (1942, s. 41).

Bu ilkelerin kendi içerisinde bir bütünlüğe ve uyuma sahip olduğu hemen göze çarpar. Aynı zamanda, zamandaşları olan Avrupa’nın diğer ülkelerine bakıldığında bu ilkelerin temel alındığı eğitim sisteminin daha kapsamlı ve ileri düzeyde olduğu görülmektedir.

İçtimai Mektep adlı çalışmasının dördüncü bölümünde, yeni okul modelinin içyapısı ile ilgili açıklamalar yapmaktadır. Bu okul, eğitimin beş ana ilkesinin mümkün olduğu ölçüde uygulandığı bir okuldur. O, okulun içeriğini ve taşıması gereken tüm niteliklerini belirtir. “İçtimai mektep”i ayrıntılara girmeden kabaca şöyle açıklayabiliriz:

- Üretim okuludur,
- Demokratik okuldur.

Ana nitelikleriyle mevcut okul modellerinde bırakın o günleri, günümüzde bile ne kadar farklı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Baltacıoğlu’nun düşündüğü okul, ana hatları

içerisinde, geleneksel yıllık sınıflar sisteminin, ders saatlerinin, geleneksel öğretim programlarının, öğretim metotlarının, meselâ kitaba bağlı öğretimin, ezberciliğin, ceza ve baskıların ... v.b. gibi şeylerin hepsinin kaldırıldığı bir okuldur. Bunların yerine gerçek faaliyetin ve gerçek yaşamın geçirildiği bir okuldur.

Baltacıoğlu, içtimaî mektep modelini köy enstitüsü ile kıyasladığında, şu değerlendirmeyi yapar: “Benim içtimaî mektepteki davam ne idi? Sınıfları, saatleri, programları, ezberi, kelime bilgisini kaldırmak, bunların yerine işlerliği, sosyal gerçek çalışmayı koymak idi. Köy Enstitüleri, bu devrimi iyice kavrayamadılar. Bugünkü ortaokulu aldılar. Sanat okulunu da aldılar. Ve birbirine yapıştırdılar! Tanzimat ikiciliği, Cumhuriyet devrine kadar süregeldi”. (Baltacıoğlu, 1942, s. 79-80)

Bu ikilik, içtimaî mektepte aşılmıştır. Bunda birlik ilkesi esastır. Baltacıoğlu, bu konuyu da şöyle açıklar: İçtimaî mektepte, nazarî ders, amelî ders diye iki türlü ders, ikilik yoktur. Yalnız, istihsal vardır. Nazarîsi de amelîsi de onun içindedir. (1942, s. 80).

Toplu Tedris (1938)

Baltacıoğlu bu eserinde, “içtimaî mektep” ilkelerini, ilkokul programına uygular. Böylece bu ilkeler, uygulama yönünden daha da açıklığa kavuşturulur. Bu eserin diğer bir önemli yönü de, “içtimaî mektep”in beşinci ilkesi olan “verim ilkesi”nin, burada, bağımsız bir ana ilke olarak açıklık kazanmış olmasıdır. Bu gün ilköğretim programlarının oluştururken çekilen sıkıntıların verimlilikle ilgili olduğu yadsınamaz. Her yeni program arayışı çalışmalarının amacı ülkenin geleceğine ilişkin alınan kararlar olduğu ve bu geleceği belirleyeceği için en sağlıklı ve verimli olanın oluşturulmasıdır. Bu bağlamda Baltacıoğlu’nun ileriye gören özelliğini *Toplu Tedris* adlı çalışmasında bulmak olasıdır. Her ülkenin kendi toplumsal yapısının eğitim ilkelerinin oluşturulması ve belirlenmesinde temel alınması gerçeğine de işaret etmesi açısından da bu eser büyük değer taşımaktadır.

Rüyamdaki Okullar (1944)

Baltacıoğlu bu eserinde yapmak istediklerini bir ironi ile yani sanki bir rüya görmüş gibi aktarır.

Bu eser, yazı biçimi yönüyle dünya eğitim klasikleri arasında, kendine özgü bir örnek teşkil eder. Baltacıoğlu, bu eserinde “içtimaî mektep”in uygulama şekillerini, rüyalarında gördüğü şeylermiş gibi anlatır. Böylece onun düşünür yönü ile sanatkar yönü bu eserde birleştirilmiş olur. O, bu konuyu şöyle açıklar: “Ruhumuzun garip bir ihtiyacı düşündüğümüz, inandığımız şeyleri aklın diliyle anlatamadığımız zaman akıl dilini bırakıp sanat dilini kullanmaya başlarız... Bana bu rüya kitabını yazdıran sebep, işte böyle bir ruh durumudur... Bu rüyalarımı dikkatle okursanız, *İçtimaî Mektep* ve

Toplu Tedris adlı eserlerimde müdafaasını yaptığım terbiye ve tekâmül anlayışımın en şahıslandırılmış anlatışını bulacaksınız.” (1944, s. 5).

Hayatım. Yeni Adam Sayı: 142 (1938) – 360 (1941)

Baltacıoğlu'nun *Yeni Adam* gazetesinde “Hayatım” başlığı altında yayınladığı bu yazılar, bir bütün olarak, örneğin J. J. Rousseau'nun “İtiraflar” adlı yapıtı ile kıyaslanabilir. Onun fikrî gelişimini anlamak için, bu yazıları incelemek bir zorunluluk teşkil eder.

Pedagojide İhtilâl (1964)

Pedagojide İhtilâl, Baltacıoğlu'nun “içtimaî mektep” görüşünü son defa toplu olarak ele aldığı bir eserdir. O, görüşlerine bu eserde daha da açıklık kazandırmaktadır. Diğer yandan da bu eser, özellikle *Türke Doğru* (İst. 1942/43) adlı eseriyle geliştirdiği “milliyet ve kültür tezi” ile “pedagoji tezi”nin bir sentezini teşkil etmesi bakımından önemlidir.

Bu sentez, eserin önsözünde şöyle dile getirilir: “Benim aradığım pedagoji ne Tanzimat pedagojisi, ne Meşrutiyet pedagojisi ve ne de Cumhuriyet pedagojisidir. Benim aradığım pedagoji, atom devrine yakışan yaratıcı insanı, yaratıcı Türk'ü yetiştiren yaratıcı pedagojidir.” (1964, s. 6).

Bu eser, *İçtimaî Mektep*'le mukayese edilirse daha sistemli ve açıklayıcıdır. Eğitim konusundaki görüşleri “inkılâp”la başlayıp, “ihtilâl”le sona eren Baltacıoğlu, eserlerinde, okuduklarını değil, kendi düşündüklerini sergilemiştir. Kendine özgü olan bu düşüncelerindeki derinlik, kapsamlılık ve orijinallik, onun çağdaşı olan bütün diğer eğitim düşünürleri ile rahatça boy ölçüşebilecek bir duruma sahip olmasını sağlamaktadır. Ne var ki, çağının ve toplumunun çok üstünde bulunduğu için, onun fikirlerinin hemen anlaşılması kolay olmamıştır.

Bugün bile eğitim konusundaki faaliyetlerinin aşılamadığına önemli bir kanıt ise, 1990'ların ikinci yarısından itibaren eğitim fakültelerinin yeniden yapılandırılmasına ilişkin olarak uygulamaya konulmak istenilen yöntemleri içeren eserleri daha 1910'larda ortaya koymasıdır. Bilindiği gibi, YÖK ve Dünya Bankası'nın ortaklaşa yürüttüğü bir proje, eğitim fakülteleri öğretmen yetiştirme programlarının 1996'dan itibaren yeniden düzenlenmesi çalışmalarını başlatmıştır. 1998–1999 eğitim-öğretim yılında uygulamaya konulan bu yeni programın en önemli noktalarından birisi, öğretmenlerin rehberlik becerilerinin yanında farklı özelliklere sahip çalışma ve öğrenme becerisi kazandırmasıdır. Buna göre, eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğretmen adayları, bundan böyle bir konunun, örneğin tarihin, matematiğin, biyolojinin, müziğin, resmin vb. nasıl, hangi yöntemlerle ilköğretim ve orta öğretimdeki öğrencilere aktarılacağını öğreneceklerdir. Konuyla ilgili olarak, bu gün

üniversitelerimizde büyük bir karmaşa yaşanırken, yetişmiş eleman ve yayın sıkıntısı çekilirken, Baltacıoğlu 1910'larda, 1920'lerde çeşitli derslerin nasıl okutulacağı konusunda; *Mekاتب-i İptidaiyyede Hendesinin Usul-i Tedrisi* (1913), *Coğrafyanın Usul-i Tedrisi* (1914), *Eşya Derslerinin Usul-i Tedrisi* (1914), *El İşlerinin Usul-i Tedrisi* (1915), *Resmin Usul-i Tedrisi* (1915), *Mektep Temsillerinin Usul-i Tedrisi* (1915), *Yazının Usul-i Tedrisi* (1920), *Hususi Tedris Usuller* (1932) gibi kitaplar yayınlamıştır (Kaçmazoğlu, 2001, s. 243).

Neden “Yeni Adam”

II. Meşrutiyet yıllarında siyasetin içerisinde tam anlamıyla var olmamış ancak milliyetçilik, toplumculuk ve halkçılık yaklaşımlarına olan ilgisi nedeniyle İttihatçılara yakın olarak durmuştur. Baltacıoğlu'nun kendisini tamamen eğitim ile meşgul ettiği yıllar II. Meşrutiyet yıllarıdır ve 1933'lü yıllara kadar Üniversitedeki görevinin yanı sıra eğitimin çeşitli alanlarında teorik ve uygulamalı faaliyetlerini sürdürmüştür. Dekanlık ve rektörlük görevleri sırasında özellikle sosyoloji ve eğitim sosyolojisi dersleri vermiştir. 1925 yılında Cumhuriyet tarihimizin ilk üniversite tasfiyesine karşı çıkar ve 1933 yılında “kadro dışı” kalır.

Baltacıoğlu bu durumdan çok etkilenir ve bu etki onun yaşamında iki şekilde yansımaları bulur: Birincisi, geçimini sağlamak için yeni yollar arar ve bir gazete/dergi çıkarmaya karar verir. Burada çelişkili bir durum söz konusudur, çünkü Baltacıoğlu'nun geçimini sağlamak için çok değişik seçenekleri söz konusu iken, neden dergi çıkarmaya karar vermiştir? Geçim sıkıntısı ile bunu açıklamak pek olası değildir. Bize göre *Yeni Adam*'ı (1 Ocak 1934) çıkarmasındaki gerçek neden Cumhuriyet ilkelerine ve devrimlerine bağlılığını göstermek, kadro dışı kalmasıyla kendini daha iyi anlatmak, devrimlerin yorumunu yapmak, hatta ideoloğunu üstlenmektir.

1933'deki üniversite reformunun Baltacıoğlu üzerindeki diğer etkisi ise, birinci etkiyle paralel şekilde onun bir sosyolog, bir düşün insanı olarak ülkenin toplumsal sorunlarına ilişkin değerlendirmeler yaptığı ürünlerinin/kitaplarının bu süreç sonunda ortaya çıkmaya başlamasıdır.

Aslında Baltacıoğlu'nun *Yeni Adam*'ı çıkarmasındaki amacı derginin alt başlığında gözlemlemek olasıdır: “Ülkümüz, Demokrasi ve Cumhuriyet İçin Çalışmaktadır”. Kendi ifadesi ile dergisinin ilk sayısı amacının ne olduğuna ilişkin ipuçlarını vermektedir: “Yaratıldığım günden bu yana demokrat yaşadım. Bütün yaşamımda güzellik, iyilik ve bağımsızlık için çalıştım. Gazetem bu ülkelere hıyanet etmez” (Kaçmazoğlu, 2001, s. 310). Derginin adının neden *Yeni Adam* olduğunu yazdığı yazılarından çıkarılmaktadır. Buna göre *Yeni Adam*; milli kimliğe sahip çıkmaktır, toplumu ulusu, devletin kuralları ile bütünleşmiş, devrimleri benimsemiş ülke ve dünya sorunları karşısında duyarlı yeni gelişmeler ve oluşumların bilincinde olan yepyeni bir adam” (Kaçmazoğlu, 2001, s. 315).

Tozlu'nun (1989, s. 29) da belirttiği gibi, onun "Batılı insan tipini ve onun değerlerini temel değerler olarak ele alıp Yeni Adam'ın bu değerlerin üzerinde yükseldiği bir yapılanma" olduğudur.

Cumhuriyet'in temel ilkeleri 'Yeni Adam'ın da savunması gereken değerler olması özellikle belirtilir. Aslında Baltacıoğlu'nun ısrarla vurguladığı ve görmek istediği cumhuriyetin yurttaşlıdır. O, Türkiye Cumhuriyetinde yaşayan insanları Türkleşmiş, millileşmiş, tebaadan yurttaşa dönüşmüş olarak görmek istemektedir. Görmek istediği yurttaşı da kentlerde Halkevlerinde kırsalda da Köy Enstitülerinde ayrıca buralarda yetişmiş öğretmenler tarafından yetiştirecektir. Baltacıoğlu bu iki kurumu eğitim ve toplum kalkınmasının da önemli aracı olarak görmektedir.

Sonuç

Ulus-devlet anlayışına sahip olan Baltacıoğlu, Cumhuriyet döneminin başöğretmeni, sosyoloji alanında laik, batıcı ve milliyetçi resmi ideolojiyi savunmuş, dinsel olguyu resmi ideoloji içerisinde görmeyi arzulamış ve bunun içinde çaba harcamıştır. Laiklik anlayışı, toplumsal yapı ve bütünlükçü yaklaşım ile çalışmalarında toplumsal sorunları irdelemiş, eğitim sistemini, gericiliği bağnazlığı, Mecelleye dayalı Osmanlı hukuk sistemini kesin bir dille eleştirerek Cumhuriyet ilkelerinden yana kesin bir tavır almıştır. Cumhuriyet ideolojisinin "Türk'e ve Batı'ya Doğru" tezlerine "Din" tezini de ilave etmek istemiştir. Gelenek, Kemalizm ve Milliyetçilik anlayışları arasında sıkı bir ilişkinin varlığından söz etmiş, günümüz toplumunu atalarına bağlayan inançlara, mitlere, masallara, göreneklere, ön yargılara dikkat çekmiştir (İren, 1997, s. 88).

Sonuç olarak resmi ideolojuluğu benimsemesine ve Türk düşün dünyasına çok sayıda eser üretmesine rağmen düşünce dünyamızda yeterince kadri bilinmemiş, görüşleri fazlaca yankı bulmamıştır. Bu durumu Türkiye'nin Batıya benzer bir şekilde sınıfsal dönüşümler geçirmemiş olmasına bağlamak olasıdır. Bilindiği gibi Batı'da reform hareketleri, milliyetçi oluşumlar ve burjuvazinin gelişimi paralellik gösterir. Kutsal din kitaplarının ana dillere çevrilmesi, ulusal kiliselerin kurulması, ulus-devletlerin oluşturulması, burjuva sınıf ve düşüncesinin Ortaçağ'a, eski rejime karşı yürüttüğü ideolojik savaşımın parçaları ve aşamalarıdır. Bu konuları eserlerinde dile getiren ve burjuva ideolojilerini savunanlar bugün bile dünyanın önemli düşünürleri arasında yer almaktadır. Türk toplumunun tarihsel gelişim içerisinde oluşturduğu mirasa bakıldığında Batı toplum yapısı ile örtüşmemektedir. Batılı anlamda feodalite ve ona karşı mücadele eden bir burjuva sınıfı hiç olmamıştır. 2000'li yıllarda yönetim süreci bile ana hatları ile siyasi erklerin dışında, kutsal devlet çerçevesinde belirlenmekte ve biçimlenmektedir. Baltacıoğlu'nun etkin bir düşünür olamamasının nedenleri arasında Türk siyasetini yönlendiren ideolojik söylemden çok farklı görüşler ileri sürmüş olmasında aranabilir. Ayrıca Baltacıoğlu belirli düşünceleri açısından katı bir tutum içerisinde hiçbir zaman olmamış, islamcı ve sosyalist çevrelerden uzak

durmuş, muhafazakar/modernist bir çizgide olmasına rağmen Kemalistler tarafından da benimsenmemiştir. Oysa ki, Baltacıoğlu Kemalist devrimleri destekleyen yazılar yazmış, dil devrimini, Halkevleri ve Köy Enstitülerini savunmuştur. Her kesim Baltacıoğlu'nda kendisinden bir şeyler bulmuş, yine her kesim Baltacıoğlu'nu bütünü ile benimseyememiş, uzak ve soğuk durmuştur. Kendisi ve görüşleri hakkında yüksek lisans ve doktora çalışmaları yapılmış ancak Türk millî eğitim sisteminde hak ettiği ilgiyi görmemiş ve tarihsel birikim yeterince değerlendirilmemiştir.

Kaynakça

- Aytaç, K. (1978). Baltacıoğlu'nun 'eğitim sistemi'nin ana gelişimi. *Yeni Adam*, 921, 4-9.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1912/1927). *Talim ve terbiyede inkılâp*. 3. Baskı, İstanbul.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1938). *Toplu tedris*. İstanbul.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1940). Hayatım. *Yeni Adam*. No: 225.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1942). *İçtimai mektep*. Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1964). *Pedagojide ihtilal*. İstanbul.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1998). *Hayatım*. (Yay. haz. Baltacıoğlu, A.Y.). İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- İren, C.N. (1997). Kemalist Modernizm ve Türk gelenekçi-muhafazakarlığının kökleri. *Toplum ve Bilim*, 74, 79-94.
- Kaçmazoğlu, H.B. (2001). Bir halk adamı olarak aydının portresi: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 4(16), 199-219.
- Tozlu, N. (1989). *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim sistemi üzerine bir araştırma*. Ankara: MEB Yayınları.